

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

ראיית הרמב"ן מרות ש'הקמת שם' אינה שם ממש

כתיב: (דברים כה ה-ו): "כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם ובן אין לו, לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זה, יבמה יבוא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה. והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל". ובלמוד הפסוק כפשוטו נראה כי ציוותה התורה שהן הבכור הנולד אחר היבום - הוא יקרא בשמו של האח המת, ועל ידי זה לא ימחה שמו מישראל.

אמנם הגמרא במסכת יבמות (כד.) דורשת את הפסוק באופן אחר: תנו רבנן, "והיה הבכור" - מיכן שמצוה בגדול לייבם, "אשר תלד" - פרט לאיילונית שאין יולדת, "יקום על שם אחיו" - לנחלה [- שהיבם יורש את חלקו של אחיו בירושה]. אתה אומר לנחלה או אינו אלא לשם, יוסף קורין אותו יוסף, יוחנן קורין אותו יוחנן. נאמר כאן "יקום על שם אחיו" ונאמר להלן "על שם אחיהם יקראו בנחלתם" - מה 'שם' האמור להלן נחלה, אף 'שם' האמור כאן לנחלה. "ולא ימחה שמו" - פרט לסריס ששמו מחוי.

ובמגילת רות (ד י) נאמר: "וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו, ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו, עדים אתם היום". ופירש רש"י: להקים שם המת על נחלתו, מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה, ומכנסת ומוציאה, אומרים: "זאת היתה אשת מחלון" ושמו נזכר עליה.

ומכח פסוק זה מוכיח הרמב"ן (דברים כה ו) שאין כוונת הפסוק לפי פשוטו שהבכור יקום על שם אחיו המת בשמו, שהרי גם בבוועז נאמר "ולא יכרת שם המת מעם אחיו" ואעפ"כ לא קראו אותו 'מחלון'. ולכן ביאר הרמב"ן שכוונת הפסוק לפי פשוטו להבטחה, שהבכור יקום על שם אחיו המת, שנפשו של המת תבוא שוב לזה העולם בנפש הבכור [כך ביאר בספר כבוד התורה בארגנטינא]. וכעין זה כתב רבינו בחיי, שאין הכוונה שם ממש שיהיה שמו כשמו אלא 'יקום על שם אחיו המת' בנפש הכתוב מדבר. אמנם האבן עזרא פירש כפשוטו: הבכור אשר תלד, יקרא בשם אחיו.

קריאת

שם על

שם האח

המת

מכך שהוצרכו חז"ל לגזירה שוה משמע שפשטות הפסוק היא 'שם ממש'

והנה לפי מה שפירש רש"י ש'להקים שם המת' פירושו - שיהיה שמו נזכר עליה שיאמרו זאת היתה אשת מחלון, לכאורה זה יהיה הביאור גם בהמשך הפסוק "ולא יכרת שם המת מעם אחיו" - ואם כן פירש רש"י את הפסוק ברות על קריאת שם כפשוטו, וסרה ראיית הרמב"ן. ומה שרש"י פירש כך את הכתוב ברות, אף הגמרא ביבמות דחתה פירוש זה מהפסוק 'יקום על שם אחיו' ותמוה לכאורה מדוע פירש רש"י על דרך זו את הפסוק 'להקים שם המת על נחלתו'.

אך באמת נראה שהגמרא ביבמות היא מקור פירושו של רש"י - שהרי הגמרא ביארה שאין לפרש את הפסוק על 'שם' ממש, כיון שיש בידינו גזירה שוה מהכתוב 'על שם אחיהם יקראו בחלתם', ואם כן - דוקא במקום שיש גזירה שוה זו נפרש בדרך זו, משא"כ ברות נשוב לפרש את הפסוק כפשוטו - ב'שם' ממש. וכעין זה תמה בשו"ת פני אריה (סימן עט) על דברי הרמב"ן שהוכיח כדבריו ממה שבבוועז לא קראו לבן על שם המת, והרי חז"ל לולי הגזירה שוה היו מפרשים את הפסוק על 'שם' ממש ולא על 'נחלה', ולא הוקשה להם מהפסוק ברות. ובעיקר קושיית הרמב"ן כתב האבן עזרא שאין להקשות משם, כיון ששם לא היה זה יבום אלא גאולה, ולכן לא קראו את הבן על שם המת. ובדרך זו הלך גם האברבנאל והרחיב בהסבר הדברים.

עכ"פ לפי ביאור האבן עזרא בפשוטו של מקרא, וגם לדרשת חז"ל הלומדים מגזירה שוה שאין כוונת הפסוק כפשוטו - מבואר שיש משמעות לקריאת שם הבן כשם האח המת, ויש בכך סיוע לכך ש"לא ימחה שמו מישראל".

ביאור הרמב"ן שבלע הקים שם לבני בנימין ודעת רש"י בקריאת בן אונן על שם ער

הרמב"ן (במדבר כו יג) כותב שארד ונעמן בני בנימין מתו בלא בנים, ובלע רצה להקים לאחיו שם בישראל וקרא שם בניו על שם אחיו המתים. ואולי הוא יבם בנשותיהם כי הוא הבכור, והיו ארד ונעמן בני בלע לראשי משפחות להקים שם לארד ונעמן בני בנימין יורדי מצרים, עכ"ד. מבואר מדבריו לכאורה שאף שדרשו חז"ל ש'יקום על שם אחיו' היינו לנחלה ולא לשם, מכל מקום יש טעם ומשמעות לקריאת השם על שם המת, ובכך מקים לאחיו שם בישראל.

גם במעשה ער ואונן נאמר (בראשית לח ח-ט): "ויאמר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך ויבם אותה והקים זרע לאחייך. וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע, ופירש רש"י: והקים זרע, הבן יקרא על שם המת. וכתב הרמב"ן: אין זה אמת, כי במצות התורה נאמר גם כן 'יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל', ואין היבם מצווה לקרוא לבנו כשם אחיו המת... ועוד שאמר 'וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע', ומה הרעה אשר תבוא עליו - עד כי השחית זרעו מפניה - אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת, ורוב בני האדם מתאווים לעשות כן. ומכח זה נטה הרמב"ן מפירוש רש"י ופירש את הענין שהוא "סוד גדול מסודות התורה" יעויין בדבריו. ועכ"פ מבואר ברש"י שאכן כך היה מנהגם לקרוא את שם הבן הנולד על שם המת.

יום חמישי כח אדר ב

יבמות דף כד

להצטרפות לקבלת החידוש
a8843414@gmail.com

מחלוקת רש"י והריטב"א מדוע 'מקרא יוצא מידי פשוטו' בדרשת 'יקום על שם אחיו'

ובגמרא ביבמות אמרו עוד: אמר רבא, אע"ג דבכל התורה כולה 'אין מקרא יוצא מידי פשוטו' [- ואע"ג דדרשינן ליה לדרשא, מידי פשוטו מיהו לא נפיק לגמרי. רש"י], הכא אתאי גזירה שוה אפיקתיה מפשטיה לגמרי. ופירש רש"י: שאין צריך לקרות לבנו בשם אחיו המת, והכי גמר לה מרביה, ע"כ. ומשמע מלשון רש"י שמצד הפסוק עצמו היה ראוי לומר ש'אין מקרא יוצא מידי פשוטו', אלא שכחלק מקבלתו קיבל גם שבפסוק זה מקרא יוצא מידי פשוטו ואין לנו אלא מדרשו.

אמנם הריטב"א פירש שהטעם שאומרים כאן 'מקרא יוצא מידי פשוטו', הוא כפי שממשיכה הגמרא, שאין לפרש את הפסוק על נתינת שם, שכן למי מזהיר הכתוב, אם ליבם, היה לו לכתוב 'לקום על שם אחיק', ואם לבית דין - 'יקום על שם אחי אביו'. ואם כן לפירוש הריטב"א, מוכרח מגוף הפסוק שאין כוונת הפסוק לקריאת שם ממש. וכך גם כתב המשך חכמה (דברים כה ו) כמה דקדוקים מלשון הפסוק, אשר מהם מוכח כדרשת חז"ל שהכתוב מדבר בנחלה ולא בקריאת שם.

ביאור הגרמ"ז פרידמן בדעת רב יהודאי גאון שאשת מומר פטור מחליצה

ובתשובה אותה שיגר רבי משה זאב פרידמן צ"ל רבה של יפו לרבי חנניה יוסף אייזנבך צ"ל ראש כולל 'בית מדרש גבוה' בירושלים (נדפס בספר קרבן משה ח"א חלק השו"ת סימן כט), הציע לבאר את דעת רב יהודאי גאון המובאת בטור (אבן העזר סימן קנז) שיבמה שבעלה היה מומר, אינה צריכה יבום, דהלא לאו אחיו הוא ואין זקוקה לה לחליצה. והטור כתב על כך: ולא ידענא למה לא תהיה אשת מומר זקוקה ליבום. והבית יוסף הוסיף והחזיק בדעת הטור: ודאי קושטא דמילתא הכי דאשת מומר זקוקה ליבום... וזה דבר פשוט כביעתא בכותחא... ויש לתמוה על מי שעלה על דעתו היתר זה... דדבר פשוט הוא דאין לדברים אלו שורש וענף ולא שום צד סמך כלל, ואוי לו למי שמקיל בזה. וכבר עמדו לבאר את דעתו של רב יהודאי גאון, הב"ח ומהר"ם מינץ (סימן יב).

והגרמ"ז פרידמן כתב לבאר דעת רב יהודאי עפ"י דברי הגמרא ביומא (לח:): על הפסוק (משלי י ז) "ושם רשעים ירקב" - אמר רבי אלעזר, רקביבות תעלה בשמותן, דלא מסקינן בשמייהו. ופירש רש"י: לא יקרא אדם לבנו שם אדם רשע. ועפ"י רצה לבאר דעת רב יהודאי שכיון שביבום קם הבן תחת אחי אביו, ממילא מדין 'שם רשעים ירקב' אינו נופל ליבום - שלא יקום הבן על שמו.

ביאור זה, כך מעיד הגרמ"ז פ' נכתב כעשרים שנה לפני כתובת התשובה, ובעת כתיבת התשובה שם והתעורר הגרמי"א שלכאורה מדברי הגמרא ביבמות נדחה ביאור זה - שהרי הגמרא מפרשת ש'יקום על שם אחיו' אין ביאורו שצריך לקרות לבן שיוולד מהיבום בשם הנפטר ממש. אמנם לפי העולה מדברי רש"י שבפסוק עצמו ניתן לפרש שכוונתו לשם ממש, ורק מכח קבלתו מרבו סבירא ליה שיוצא מידי פשוטו לגמרי, ממילא אפשר שרב יהודאי גאון ס"ל שלא יצא לגמרי מידי פשוטו אלא 'יקום על שם אחיו' - לנחלה ולשם.

בתשובתו של הגרמי"א אייזנבך הוא טוען שאין לתלות ביאור זה במחלוקת רש"י והריטב"א בביאור הטעם שהוציאו חז"ל פסוק זה מפשוטו - כי בין כך ובין כך מפורש בגמרא שפסוק זה יצא מפשוטו, ואם כן לא מיבעיא לדעת הריטב"א שבדאי אחר דרשת חז"ל אין עוד מקום לקרוא לנולד על שם אחי אביו המת, אלא אף לדעת רש"י, סוף סוף גמר מרבו שאין הפירוש בפסוק כפשוטו - ואם כן אין מקום לקרוא לנולד על שם אחי אביו המת, ואין מקור לפרש כן את דעתו של רב יהודאי גאון.

ביאור רבי ראובן מרגליות בדברי הזוהר שיש טעם בקריאת שם על שם המת

ובזוהר (ח"א צו:): איתא [בתרגום ללוה"ק]: אמר אותו אדם, אשתי, אשת אחי היתה ומת בלא בנים ונשאתיה, וזה הוא בנה הראשון שהיה לי ממנה, וקראתיו בשם אחי שמת. אמר לו, מכאן ולהבא קרא לו 'אידי', וזהו 'אידי בר יעקב'. ובניצוצי אור לרבי ראובן מרגליות צ"ל הוכיח מכח דברי הזוהר שמה שאמרו בגמרא שאפיקתיה דרשה לפשטיה דקרא לגמרי, היינו שאין כלל חיוב לקרוא לבן הבכור על שם המת, אבל מכל מקום נהוג לקרוא בשם המת, וכמו שמצאנו ברמב"ן (במדבר שם) וברש"י (בראשית שם). ולפי זה נמצא שאפשר לקיים את מה שמצאנו בכמה מקומות שיש טעם בקריאת שם על שם המת, יחד עם המבואר בסוגיין שמקרא יוצא מידי פשוטו - כי אכן הפסוק אינו מחייב את קריאת השם, אך אינו שולל את קריאת השם כחלק מהקמת שם המת.

מקור ורמז למנהג שלא לקרוא בשם אדם הנפטר בקיצור ימים ושנים

והנה עכ"פ מבואר בגמרא שלא רצו לפרש את הפסוק כפשוטו שאכן הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת - בקריאת שמו כשם המת, ונתבארה בזה מחלוקת ראשונים אם הטעם הוא משום שכך קיבל מרבו או משום שהפסוק מוכיח כן מצד עצמו. ובספר האיר ממזרח (על חמש מגילות, רות ד י) כתב שאפשר שמכאן יש מקור למנהג שלא לקרוא בשם של אדם הנפטר בקיצור ימים ושנים, שהרי אף שרצון התורה להקים לאחיו שם ושלא ימחו שמו מישראל, מכל מקום הוציאו חז"ל מקרא זה מידי פשוטו ודרשו שאינו קם תחתיו אלא לנחלה ולא לשם. כיון שבדרך כלל הנפטר בלא בנים ואשתו נופלת ליבום לפני אחיו, נפטר בקיצור ימים ושנים ואין ראוי לקרוא לולד על שמו.

ובספר אביעה סגולות (אות ש, שם, עצות וסגולות לשמות אות ח) הביא מנהג זה שאין לקרוא לתינוק בשם של אדם שנפטר בקיצור ימים ושנים. והביא בשם רבי יהודה פתיה צ"ל שכתב שאדם הנקרא על שם חולה שנפטר בקיצור ימים ושנים - מתגלגלת בו נשמת הנפטר וימשיך לסבול יסורין רח"ל. והביא שם רמז לזה מפסוק זה: "והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת" 'יקום' ר"ת יסורים קשים ומרים, רמז שאם יקרא 'על שם אחיו המת' אזי רח"ל 'יקום' תחתיו.

"אפשר

שמכאן

יש מקום

למנהג

שלא לקרוא

בשמו של

הנפטר

בקיצור

ימים ושנים,

שלכך

הוציאו חז"ל

מקרא מידי

פשוטו ולא

דרשוהו על

'שם' ממש,

אלא על

'נחלה' "

להנצחות והקדשות

נא לפנות למייל המערכת

אנו זקוקים לתרומותך!